
EWA DULNA-RAK

Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa

ORCID 0000-0002-7067-8285

Stanisław Józef Leonard Szober **(6 XI 1879 – 29 VIII 1938)**

Stanisław Józef Leonard Szober urodził się w Warszawie; był synem Aleksandra (1850–1889), kupca, i Pauliny z domu Nowakowskiej (1858–1891). Wywodził się ze spolszczonej na przełomie XVIII i XIX wieku rodziny niemieckiej. Bardzo wcześnie, gdyż w wieku 12 lat, wraz z młodszym rodzeństwem został osierocony. Trafił na wychowanie do dalszej rodziny. Jako trzynastoletni chłopak został uczniem prywatnej dwuklasowej szkoły z klasą przygotowawczą Jana Nepomucena Dureckiego, a potem gimnazjum klasycznego w Warszawie. Właśnie tam poznał Adama Antoniego Kryńskiego, który był w placówce nauczycielem języka francuskiego. W 1899 roku Stanisław zdał maturę. Niestety, z powodu trudnej sytuacji materialnej nie mógł rozpocząć studiów w Krakowie lub za granicą. Trzeba podkreślić, że jeszcze w czasie nauki szkolnej pracował jako korepetytor, aby wspomóc finansowo swoich opiekunów, którzy zajmowali się młodszym potomstwem rodziny Szoberów. Stanisław rozpoczął studia na Wydziale Historyczno-Filologicznym Carskiego Uniwersytetu Warszawskiego. Ukończył je w 1903 roku. Od początku był zainteresowany językoznawstwem ogólnym i indoeuropejskim. Uczył się greki, łaciny, języka litewskiego, staro-cerkiewno-słowiańskiego. Natomiast pod opieką Jana Karłowicza przy ul. Jasnej studiował prywatnie język polski. Zawsze wracał pamięcią do tych chwil, a na temat swojego mistrza w dwudziestopięciolecie jego śmierci w 1928 roku napisał:

Osobiście mam mu, jako nauczycielowi, tyle do zawdzięczenia. Pod jego kierunkiem nauczyłem się umiejętnie rozumieć zabytki staropolskie, pod jego auspicjami wydałem pierwszą swoją pracę. Pamięć nauczyciela jest pamięcią młodości (Szober 1928a: 11).

W 1902 roku opublikował w piśmie „Wisła” swoją pierwszą pracę naukową *Kwestionariusz do dialektologii polskiej*. W 1903 roku Szober zdał wszystkie egzaminy, przedłożył rozprawę *O zaimkach w językach indoeuropejskich* i uzyskał stopień naukowy kandydata nauk historyczno-filologicznych. W 1904 roku wyjechał na dalsze studia do Moskwy, a rok później zakończył pierwsze egzaminy magisterskie pod kierunkiem prof. Wiktora Porzezińskiego. Rozpoczął pracę nauczyciela – najpierw w Szkole Technicznej Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej, a po 1905 roku, kiedy zaczęły funkcjonować szkoły polskie, w Szkole Realnej im. Stanisława Staszica, Męskim Seminarium Nauczycielskim im. Stanisława Konarskiego, szkole żeńskiej im. Elizy Orzeszkowej, na kursach pedagogiczno-naukowych Leonii Rudzkiej, w Katolickim Związku Kobiet Polskich oraz na kursach pedagogicznych Jana Miłkowskiego. Szansa na inne zatrudnienie pojawiła się w 1908 roku wraz z wyjazdem Kryńskiego do Lwowa, co spowodowało wakat na stanowisku wykładowcy gramatyki historycznej języka polskiego w Towarzystwie Kursów Naukowych (od 1916 roku Wolna Wszechnica Polska). W 1910 roku Szober złożył ostatni egzamin magisterski (uzyskał wówczas tytuł odpowiadający dzisiejszej habilitacji). Otrzymał propozycję pracy naukowej od rektora Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego prof. Jefima Karskiego, nie chciał jednak jej przyjąć, ponieważ w ramach zatrudnienia musiałby cenzurować podręczniki litewskie. Trwał wówczas bojkot szkół rosyjskich i uniwersytetu rosyjskiego w byłym Królestwie Polskim, w związku z tym Szober solidarnie odmówił. Przejawiał natomiast znaczną aktywność pedagogiczną w ramach Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego (od 1919 roku Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych) oraz Polskiego Związku Nauczycielskiego, w którym pełnił funkcję przewodniczącego sekcji języka polskiego. Poza tym w latach 1909–1915 był członkiem komitetu redakcyjnego *Encyklopedii Wychowawczej*. Gdy jesienią 1915 roku zaczął działać polskojęzyczny Uniwersytet Warszawski, Szober podjął wykłady z zakresu językoznawstwa indoeuropejskiego. Trwało to do momentu, gdy w 1919 roku prof. Kryński przeszedł na emeryturę. Wówczas Szober otrzymał stanowisko profesora nadzwyczajnego filologii polskiej w Katedrze Języka Polskiego. Od 1926 roku pracował również jako wykładowca na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, dokąd dojeżdżał z Warszawy. Co ważne, dwukrotnie był wybierany na stanowisko dziekana Wydziału Filozoficznego (1918–1919, 1921). Po 1929 roku, czyli po śmierci prof.

Wiktora Porzezińskiego, objął Katedrę Językoznawstwa Indoeuropejskiego, którą kierował aż do końca życia. Wśród czterech wypromowanych przez niego doktorów byli: Witold Doroszewski, Juliusz Ramberg, Halina Świdorska-Koneczna, Bronisław Wieczorkiewicz.

Szober angażował się w liczne prace redakcyjne. W latach 1919–1928 był członkiem komitetu redakcyjnego pisma „Wychowanie w Domu i w Szkole” (później „Przegląd Pedagogiczny”). W okresie 1921–1922 redagował „Przegląd Akademicki” dotyczący spraw szkolnictwa wyższego. Od 1923 roku był głównym redaktorem „Prac Filologicznych”, a po przeniesieniu „Poradnika Językowego” w 1932 roku do Warszawy – współredaktorem pisma. Udzielał się też w stowarzyszeniach naukowych: od 1908 roku był członkiem zwyczajnym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (w latach 1926–1928 sekretarzem generalnym), od 1929 roku działał w Towarzystwie Naukowym we Lwowie, od 1938 roku był członkiem korespondentem w Polskiej Akademii Umiejętności, pozostawał również aktywny w Towarzystwie Naukowym w Lublinie. Ponadto w latach 1919–1922 był członkiem Komitetu Kasy im. Józefa Mianowskiego. Poza tym działał w Instytucie Słowiańskim w Pradze oraz w Towarzystwie Naukowym im. Tarasa Szewczenki we Lwowie. Jedną z ważniejszych funkcji była prezesura w Towarzystwie Krzewienia Poprawności i Kultury Języka. Szober zorganizował też Instytut Popierania Polskiej Twórczości Literackiej w Warszawie. Wiele czasu poświęcił szkolnictwu jako autor podręczników czy programów szkolnych. Uczestniczył w licznych konferencjach nauczycielskich, wykładał na wakacyjnych kursach doszkalających. Prowadził rubrykę poświęconą historii i kulturze języka w „Kurierze Warszawskim”, wygłaszał także pogadanki w rozgłosniach Polskiego Radia.

Podczas wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku Stanisław Szober pozostawał w szeregach 201. Ochotniczego Pułku Artylerii Polowej pod dowództwem mjr. Ludwika Jurkiewicza.

W 1907 roku ożenił się ze Stefanią Nowakowską (1879–1952). Miał jedyne-
go syna Wojciecha (1908–1945), inżyniera, zmarłego w obozie KL Flossenbürg-
Lengenfeld. Stanisław Szober mieszkał w Warszawie przy ul. Pięknej 31,
Nowowiejskiej 8, w kamienicy Karskich przy ul. Wiejskiej 19, a później przy
ul. Mianowskiego 24. Po śmierci został pochowany na cmentarzu Powązkowskim
(kwatery 177 wprost-1/2-4/5).

Językoznawca był autorem 320 publikacji naukowych i popularnonaukowych, o czym zaświadcza bibliografia prac przygotowana przez Bronisława Wieczorkiewicza w *Wyborze pism* (zob. Szober 1959). Głównym obszarem jego zainteresowań pozostawały: składnia polska, metodyka i pedagogika nauczania

(prawie 60 pozycji na ten temat), poprawność i kultura języka. Opracował podręczniki dla zróżnicowanego kręgu odbiorców. Specjalnie dla nauczycieli przygotował trzypięciową *Gramatykę języka polskiego* (1914–1916). To opracowanie posłużyło jako podstawa podręcznika uniwersyteckiego, który po raz pierwszy ukazał się w 1923 roku, a później był wielokrotnie wznawiany. Książkę nawet po wojnie uznawano za jeden z najlepszych podręczników szkolnych, choć pojawiały się głosy, że jest to skrypt niełatwy i wymagający, lecz dokładnie, wnikliwie objaśniający poszczególne zagadnienia. Mimo to, jak stwierdził Tadeusz Lehr-Spławiński w nekrologu badacza, „oznaczała postęp pod każdym prawie względem” (Lehr-Spławiński 1938: 130). Z racji zamiłowania do dydaktyki, a także znacznego doświadczenia w roli nauczyciela szkół średnich Szober mocno troszczył się o jak najwyższy poziom nauczania języka polskiego. W związku z tym tematy dydaktyczne i pedagogiczne były mu szczególnie bliskie. Wykazywał się w tych kwestiach dużą dozą refleksji. Już w 1908 roku ukazały się dwa artykuły na tematy dydaktyczne: *Teoria języka w wykładzie szkolnym* i *O przygotowaniu lingwistycznym nauczycieli języka polskiego*. W tych i kolejnych publikacjach¹ chodziło głównie o to, w jaki sposób podnieść poziom kształcenia nauczycieli, jak usprawnić proces dydaktyczny i jak powinien wyglądać nowoczesny program kształcenia językowego w szkole. Bardzo ważną pozycją z zakresu dydaktyki był tekst *Zasady nauczania języka polskiego* (Warszawa 1930). Szober nigdy nie szczędził czasu i sił w pracy z gronem nauczycielskim. Uważał, że jest to niezwykle ważny obszar działalności i z tej racji w wykazie napisanych przez niego prac widnieje pokaźny zbiór publikacji dla nauczycieli i uczniów. Jednak jednym z jego najbardziej znanych dzieł naukowych – w zamyśle autora mającym być „wszechstronnym poradnikiem językowym” – jest *Słownik ortoepiczny. Jak pisać i mówić po polsku* (Warszawa 1937). Mimo że dzieło nie wszędzie zyskało przychylne opinie i niejednokrotnie wzbudzało wątpliwości w zakresie dokonywanych rozstrzygnięć, to zawierało znaczny materiał, po raz pierwszy zgromadzony w takiej obfitości – 20 000 wyrazów i zwrotów. Jak stwierdził Władysław Kuraszkiewicz, w 1938 roku Szober obok Adama Kryńskiego i Kazimierza Nitscha miał największe zasługi w dziedzinie szerzenia świadomości językowej i poprawności języka polskiego.

Badacz w kwietniu 1921 roku wypowiedział się również na temat słownictwa wojskowego (Szober 1921a: 329–332). Odnosił się do prac, które rozpoczęła specjalnie powołana komisja. Jej zadaniem było przygotowanie słownika z terminologią wojskową. Szober podał kilka wytycznych, którymi powinny się kierować

¹ W szczególności należy podkreślić znaczenie dwóch opracowań: Szober 1921b i Szober 1923.

osoby działające w tym zespole. Wskazał przede wszystkim na kwestię czystości językowej i spolszczenie słownictwa wojskowego.

Wśród wielu interesujących go zagadnień badacz zwrócił uwagę na kwestie języka osobniczego. Choć opublikował tylko jedną pracę, którą można potraktować jako metodyczny opis idiolektu *sensu stricto*, to wypowiedzi na temat języka indywidualnego znajdują się już we wczesnych jego artykułach.

Referat o języku Stanisława Staszica Szober wygłosił po raz pierwszy 16 czerwca 1926 roku, a następnie powtórzył odczyt 25 kwietnia 1927 roku podczas spotkania Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego. Z kolei 16 grudnia 1927 roku wystąpił z referatem *O frazeologii Staszica*. Całościowa rozprawa *O języku Staszica* ukazała się w księdze zbiorowej pod redakcją Zygmunta Kukulskiego, profesora Uniwersytetu Lubelskiego (Szober 1928b: 393–448). Powstanie księgi nie było przypadkowe, jako że w 1926 roku przypadała setna rocznica śmierci Stanisława Staszica. Lublin, chcąc wyprzedzić inne miasta, zorganizował już w 1924 roku komitet, który zamierzał wydać księgę pamiątkową. Prawdopodobnie Szober znalazł się w gronie 35 autorów z racji pełnienia funkcji wykładowcy na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

Odawiana rozprawa liczy około 70 stron. Już we wstępie Szober zaznaczył, że opis języka wymaga „rozbioru na szczegóły”. Posługuje się sugestywnym porównaniem, że materiał językowy wykazuje ukształtowanie warstwowe. W związku z tym zamierzał przeanalizować następujące warstwy języka Staszica: pisownię, fonetykę, słowotwórstwo, fleksję, składnię, słownik i styl (zwłaszcza właściwą dla autora frazeologię). Szober w przypisach odwołuje się również do szczegółowych rozstrzygnięć innych językoznawców: Jana Rozwadowskiego, Kazimierza Nitscha, Henryka Ułaszyna czy Jana Łosia. Po każdej wnikliwie przeanalizowanej warstwie, opatrzonej bogactwem przykładów, badacz formułuje wnioski częściowe. Jednym ze zjawisk, które mocno eksponuje i któremu poświęca wiele uwagi, są neologizmy, zarówno słowotwórcze, jak i semantyczne, oraz wpływy obce, głównie francuskie. Jak napisał Władysław Kuraszkiewicz:

Jest to wzorcowa i jakby programowa praca dla przyszłych monografii językowych polskich autorów, czego brak tak bardzo daje się odczuwać w nauce o historii polskiego języka literackiego (Kuraszkiewicz 1938: 112).

Odniesienia do problematyki języka indywidualnego można także zauważyć we wcześniejszych pracach badacza. W artykule z 1907 roku *O podstawach psychicznych zjawisk językowych* Szober ujawnił się jako zwolennik psychologizmu w objaśnianiu zjawisk językowych. Podkreślał, że

język istnieje tylko jako język indywidualny, innymi słowy – jako język poszczególnych ludzi w chwili, kiedy mówią lub myślą językowo (tj. przy pomocy języka); z chwilą, kiedy przestają mówić lub myśleć językowo, przestaje istnieć i język (Szober 1959: 26).

Uważał również, że przyczyn wszelkich zmian w języku należy szukać właśnie w językach indywidualnych. Z kolei w artykule z 1921 roku *Pogląd na świat w odbiciu faktów językowych i wychowawcze wartości nauki gramatyki*² wskazywał, że jednostka jest wytworem kultury narodu i na to dzieło również ciężko pracowały wcześniejsze pokolenia. Relacje jednostki i społeczeństwa na płaszczyźnie językowej także pozostawały mocno zauważalne, choć Szober podkreślał:

Języki najgenialniejszych pisarzy składają niezaprzeczone dowody, że więcej jest w nich pierwiastków receptywnych, przejętych od otoczenia niż samodzielnie i oryginalnie wytworzonych (Szober 1959: 49).

Konkludował:

Wielkość prawdziwych mistrzów słowa, którzy twórczością swoją przyczynili się do rozwoju i udoskonalenia języka, nie na tym bowiem polega, że imiona ich brzmią „jak dźwięk pusty poprzez pokolenia”, lecz przede wszystkim na tym, że stworzone przez nich formy językowej ekspresji stały się wzorem dla innych i przeszły do potomności jako bezimienne dobro ogółu (Szober 1959: 48).

Swoje stanowisko na temat społeczno-narodowej roli języka podkreślał też w innej, ostatecznie niedokończonej pracy pt. *Zarys językoznawstwa ogólnego*³:

Wytwory indywidualnej działalności językowej mają zapewnioną trwałość o tyle tylko, o ile zerwawszy swój pierwotny związek z indywidualnym twórcą, przeistaczają się we wspólne dobro języka ogólnonarodowego. Taką jest nieśmiertelność człowieka w zakresie twórczości językowej, tak niewątpliwie objawia się ona i w innych dziedzinach działalności ludzkiej: zdobywa ją ten, komu się uda przetopić tworzone przez się wartości w bezimienną i bezosobową własność ogółu, bo tylko wówczas to, co ma przemijający

² Artykuł został przedrukowany w książce *Język a człowiek i naród (Szkice o języku)*, Lwów 1939 pod zmienionym tytułem *Pogląd na świat w odbiciu faktów językowych* (s. 31–49).

³ W zamierzeniu badacza miało być to opracowanie podzielone na dwa działy: *Podstawy psychologiczne języka* i *Język i społeczeństwo*. Choć Szober zebrał cały materiał, to udało mu się wydać w 1924 roku tylko pierwszy zeszyt.

był istnienia, przeradza się w niezniszczalne dobro kultury narodowej (Szober 1924: 212–213).

W artykule *Podstawy pokrewieństwa językowego* (Szober 1959: 50–66) Szober powraca do zagadnienia języka indywidualnego. Tym określeniem nazywa jednostki będące materiałem i wytworem mowy. Z kolei języki indywidualne tworzą język narodowy, kategorię wyższego rzędu. Aby ten język narodowy funkcjonował, muszą istnieć języki indywidualne. Zmiany, które zachodzą w zakresie tych języków indywidualnych, mają wpływ na przemiany w obrębie języka narodowego. Szober poruszył jeszcze jedną ciekawą kwestię. Mianowicie twierdził, że każdy język indywidualny powstaje i rozwija się przez wzajemne oddziaływanie innych języków indywidualnych, a w zależności od tego, jak szeroki jest krąg ludzi, z którymi się obcuje, język ten może podlegać większym wpływom i – jak zaznaczył badacz – ostatecznie staje się mieszany. Nie jest więc tylko „naśladowczym odtwarzaniem bądź przeobrażeniem jakiegoś jednego języka indywidualnego” (Szober 1959: 59).

Stanisław Szober uznawał język za najwyższe dobro, które buduje i umacnia naród. Jak stwierdził: „Nauka języka rozbudza naszą świadomość językową” (Szober 1959: 43). Ten pogląd był wynikiem nie tylko wykształcenia polonistycznego, lecz także – a właściwie przede wszystkim – doświadczenia osobistego, gdyż językoznawca żył i pracował w epoce zaborów. Widział, w jaki sposób jest prześladowany i rugowany język polski. Po odzyskaniu niepodległości uświadomił sobie, ile pracy w rozlicznych obszarach trzeba wykonać, aby przywrócić godne i należne miejsce tej niezwykle ważnej materii.

Każde zagadnienie, które poruszał, starał się oświetlić wszechstronnie i szukał jego rozwiązania. Było to ciągłe poszukiwanie prawdy, cechujące go nie tylko jako uczonego, ale i jako człowieka. I mimo że nie wszyscy językoznawcy polscy zgadzali się z jego poglądami, to jednak prace jego w znacznej mierze przyczyniły się do wyświeatlenia szeregu szczegółowych zagadnień językoznawczych, wówczas w badaniach pomijanych lub niedostatecznie jeszcze wyświeatlonych (Wieczorkiewicz 1958: 1).

Pracował wytrwale, nie zrażał się niepowodzeniami, starał się wykonać jak najwięcej zgodnie z myślą wyrażoną w jednym ze swoich artykułów:

jak wartość każdego z nas mierzy się pracą dla innych – tak miarą wartości dziejowej narodu są usługi, jakie dla dobra wspólnego ludzkości innym wyświeatczał i wyświeatcza (Wieczorkiewicz 1958: 44).

Mimo tak znacznego dorobku i zasług pełen skromności oświadczał:

Tak więc człowiek, najbardziej nawet wydajny, zawsze więcej bierze, niż sam z siebie dać może, i zawsze zostaje dłużnikiem (Wieczorkiewicz 1958: 49).

Bibliografia

- Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, Materiały Stanisława Szobera, sygn. III-69.
- Cygan S., 2006, *Korespondencja Stanisława Szobera z Janem Łosiem*, „Poradnik Językowy” 7, s. 40–73.
- Decyk-Zięba W., 2012–2013, *Szober Stanisław Józef Leonard*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XLVIII, Kraków, s. 743–747.
- Doroszewski W., 1938–1945, *Wspomnienia pośmiertne: Stanisław Szober (1879–1938)*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”, s. 254–255.
- Jaworski M., 1980, *Zasługi Stanisława Szobera dla szkoły polskiej*, „Poradnik Językowy” 4, s. 160–165.
- Kuraszkiewicz W., 1938, *Śp. prof. Stanisław Szober*, „Prąd” 9, s. 108–113.
- Lehr-Splawiński T., 1938, *Śp. Stanisław Szober*, „Język Polski” 5, s. 129–133.
- Prądy w nauczaniu języka polskiego*, 1908, Warszawa.
- Skorupka S., 1980, *Życie i działalność naukowa profesora Stanisława Szobera*, „Poradnik Językowy” 4, s. 153–159.
- Szober S., 1921a, *Kilka uwag wytycznych w sprawie polskiego słownictwa wojskowego*, „Bellona” 4, s. 339–342.
- Szober S., 1921b, *Zasady nauczania języka polskiego w zakresie szkoły powszechnej i gimnazjum niższego*, Lwów–Warszawa.
- Szober S., 1923, *Wskazówki metodyczne do programu gimnazjum państwowego. Język polski, cz. II*, rozdz. I. *Nauka o języku*, Warszawa.
- Szober S., 1924, *Zarys językoznawstwa ogólnego, zeszyt pierwszy*, Warszawa.
- Szober S., 1928a, *Jan Karłowicz (1836–1903). Wspomnienie w dwudziestopięciolecie zgonu*, Warszawa.
- Szober S., 1928b, *O języku Staszica*, w: *Stanisław Staszic MDCCCLV–MDCCCXXVI. Księga zbiorowa*, red. Z. Kukulski, Lublin, s. 393–448.
- Szober S., 1959, *Wybór pism*, oprac. B. Wieczorkiewicz, Warszawa.
- Szober S., 2022, *Listy do Kazimierza Nitscha z lat 1917–1938*, oprac. M. Kowalski, Warszawa.
- Taszycki W., 1938, *Działalność naukowa Stanisława Szobera (1879–1938)*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 7, s. 5–9.
- Wieczorkiewicz B., 1958, *Prof. Stanisław Szober. Wspomnienie w dwudziestolecie zgonu (1879–1938)*, „Polonistyka” 5, s. 1–7.
- Wieczorkiewicz B., 1959, *Życie i działalność naukowa Stanisława Szobera*, w: S. Szober, *Wybór pism*, oprac. B. Wieczorkiewicz, Warszawa, s. 7–22.

Abstract

Stanisław Józef Leonard Szober (November 6, 1879 – August 29, 1938)

This article presents the life and academic legacy of Stanisław Szober, a distinguished linguist. It discusses his primary research areas, which included Polish syntax, language teaching methodology, linguistic correctness, and usage standards. Among his many works on diverse topics, particular attention is given to his exploration of individual language. Although Szober published only one study that can be considered a methodological description of an idiolect, his interest in the subject can be traced back to his earliest articles.

Keywords: idiolect, Stanisław Szober, linguistics

Stanisław Szober, lata trzydzieste XX wieku (NAC)

Wręczenie Józefowi Piłsudskiemu doktoratu *honoris causa* Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Warszawskiego. Siedzą (od lewej): rektor UW prof. Jan Karol Kochanowski (czwarty), prof. Jan Mazurkiewicz (szósty), prof. Stanisław Szober (dziewiąty), 1 maja 1921 roku (NAC)

Pierwszy zjazd naukowy Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, Lwów,
1 czerwca 1929 r.